



دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

بررسی و مقایسه کارکرد تلمیحات در دیوان اشعار غالب دهلوی و صحبت لاری

به کوشش

حسین شمس الدینی

استاد راهنما

دکتر غلامرضا کافی

شهریور ماه ۱۳۹۲



به نام خدا

اظہارنامہ

اینجانب حسین شمس‌الدینی دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی اظہار می‌دارم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظہار می‌دارم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری و معنوی، متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا:

به نام خدا

بررسی و مقایسه کارکرد تلمیحات در دیوان اشعار غالب دهلوی و صحبت لاری

به کوشش

حسین شمس الدینی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان بخشی

از فعالیت‌های تحصیلی لازم جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته

زبان و ادبیات فارسی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه:

دکتر غلامرضا کافی استادیار بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد راهنما).....

دکتر اکبر صیادکوه دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد مشاور).....

خانم دکتر زرین تاج واردی دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد داور).....

شهریور ماه ۱۳۹۲

برگ تقدیم

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَاخْتِمْ لِي بِخَيْرٍ
وَكَفِنِي مَا أَهَمَّنِي مِنْ أَمْرِ دُنْيَايَ وَآخِرَتِي

تقدیم به پدر و مادرم

که از نگاهشان صلابت

از رفتارشان محبت

و از صبرشان ایستادگی را آموختم

سپاسگزاری

خداوند بزرگ را شاکرم که به این حقیر توفیق و توان تحقیقی هر چند اندک را در راه طلب علم عنایت فرمود بالاخص که پاره‌ای از تحقیق حاضر همراه بود با آشنایی و انس با کتاب عزیزش قرآن کریم و احادیث پیامبر رحمت(ص) و ائمه معصومین (علیهم السلام).

حال که این پژوهش به سرانجام رسیده بر خود فرض می‌دانم که از زحمات بی‌دریغ استاد ارجمند و عالی‌قدر، جناب آقای دکتر غلامرضا کافی به عنوان استاد راهنما و همچنین استاد محترم جناب آقای دکتر اکبر صیادکوه به عنوان استاد مشاور خود قدردانی نمایم.

چکیده:

بررسی و مقایسه کارکرد تلمیحات در دیوان اشعار غالب دهلوی و صحبت لاری

به کوشش

حسین شمس‌الدینی

تلمیح در شعر یکی از راه‌های موثر و کارآمد در برقراری ارتباط با تاریخ، اسطوره، دین و فرهنگ مردم می‌باشد، با بررسی این مقوله در شعر علاوه بر لذت آشنایی با تلمیح و کشف آن، به سطح دانش شاعر نسبت به انواع تلمیح نیز پی خواهیم برد. میزان بهره‌گیری و نوع این آرایه ادبی در دوره‌های مختلف شعر فارسی متفاوت بوده و همیشه در هر دوره چند شاعر بیش از دیگران به آن توجه داشته‌اند و آن را با بسامد بالایی در شعر خود به کار برده‌اند. در اواخر سبک‌دهندی و اوایل سبک بازگشت ادبی از جمله شاعران مطرح در تلمیح، غالب‌دهلوی و صحبت‌لاری می‌باشند که در این پژوهش به تقابل و مقایسه تلمیحات موجود در شعر آنها پرداخته شده است، این پژوهش با تقسیم‌بندی تلمیحات به انواعی چون تلمیحات اسلامی تبار (قرآنی، روایی و شخصیت‌ها)، تلمیحات ایرانی تبار (پادشاهان، پهلوانان، زنان نامدار و بزرگان ایرانی)، تلمیحات عربی تبار (معاشیق و شخصیت‌ها)، تلمیحات یونانی و هندی تبار و ضرب‌المثل‌ها، میزان بهره‌گیری هر شاعر از این تلمیحات را بررسی کرده و به نتایج قابل قبولی دست یافته است. بررسی دیوان شعر این دو شاعر از نظر آرایه تلمیح به طور کل نشان‌دهنده این مطلب است که صحبت به شدت متأثر از محیط علمی عصر و دانش دینی فراگرفته خود می‌باشد و به طور گسترده از فرهنگ اسلامی و ادب عرب تاثیر پذیرفته و آرایه تلمیح را از اصلی‌ترین پایه‌های شعر خود قرار داده است و از تلمیحات نادری یاد کرده که در شعر شاعران قبل از وی به ندرت یافت می‌شود و در مقابل غالب‌دهلوی در استفاده از تلمیح، در مقایسه با صحبت‌لاری راهی معتدل را پیش گرفته و با توجه به محیط زندگی خود در تلمیحاتی چون تلمیحات هندی از صحبت‌لاری پیشی گرفته و همچنین تحت تاثیر ویژگی‌های ساختاری سبک‌دهندی در ساخت ترکیبات تلمیحی بدیع و تازه، نسبت به صحبت نوآوری‌هایی را به دست آورده است.

کلیدواژه‌ها: تلمیح، غالب‌دهلوی، صحبت‌لاری، سبک هندی، سبک بازگشت

فهرست مطالب

عنوان صفحه

فصل اول: کلیات

- ۱-۱- مقدمه ۳
- ۲-۱- ضرورت و اهمیت پژوهش ۴
- ۳-۱- اهداف پژوهش ۵
- ۴-۱- روش پژوهش ۵
- ۵-۱- پیشینه پژوهش ۶
- ۱-۵-۱- کتابها ۶
- ۲-۵-۱- پایان نامه ها ۱۰

فصل دوم: درآمدی بر تلمیح و معرفی کوتاه دو شاعر

- ۱-۲- تلمیح ۱۳
- ۲-۲- معرفی شاعران ۱۵
- ۱-۲-۲- غالب دهلوی ۱۵
- ۲-۲-۲- صحبت لاری ۲۹

فصل سوم: بررسی آرایه تلمیح در شعر دو شاعر

- ۱-۳- بررسی تلمیحات در شعر غالب دهلوی ۴۰
- ۱-۱-۳- تلمیحات اسلامی تبار در شعر غالب ۴۰
- ۱-۱-۱-۳- تلمیحات قرآنی در شعر غالب ۴۰

- الف- ترکیبات قرآنی در شعر غالب..... ۴۱
- ب- امثال قرآنی در شعر غالب ۴۶
- ج- اقتباسات قرآنی در شعر غالب..... ۴۸
- د- حلّ و تحلیل در شعر غالب..... ۵۰
- هـ- اشاره به داستان‌های قرآنی در شعر غالب..... ۵۲
- و- الهام‌گیری یا اشاره به مفهوم آیات(مضمون‌گیری) در شعر غالب..... ۹۲
- ز- ترجمه آیات در شعر غالب ۹۶
- ۳-۱-۱-۲- تلمیحات روایی در شعر غالب ۹۷
- الف- روایات ۹۷
- ب- امثال روایی ۹۹
- ۳-۱-۱-۳- شخصیت‌های اسلامی تبار در شعر غالب ۱۰۰
- ۳-۱-۲- تلمیحات عربی تبار در شعر غالب..... ۱۰۹
- ۳-۱-۲-۱- معاشیق عرب در شعر غالب..... ۱۰۹
- ۳-۱-۲-۲- شخصیت‌های عرب جاهلیت در شعر غالب..... ۱۱۱
- ۳-۱-۳- تلمیحات ایرانی تبار در شعر غالب..... ۱۱۲
- ۳-۱-۳-۱- پادشاهان ۱۱۲
- الف- پادشاهان با جنبه اسطوره‌ای..... ۱۱۳
- ب- پادشاهان با جنبه حماسی ۱۱۹
- ج- پادشاهان با جنبه تاریخی ۱۲۲
- د- پادشاهان غیر ایرانی ۱۲۶
- ۳-۱-۳-۲- پهلوانان ۱۲۸
- الف- پهلوانان ایرانی..... ۱۲۸
- ب- پهلوانان غیر ایرانی ۱۳۱
- ۳-۱-۳-۳- زنان نامدار ۱۳۱
- ۳-۱-۳-۴- بزرگان ایرانی ۱۳۲
- ۳-۱-۳-۵- تلمیح به معاشیق ایرانی ۱۳۳

- ۱۳۷-۱-۳-۴- تلمیح به عناصر فرهنگ هندی و یونانی (رومی) تبار در شعر غالب..... ۱۳۷
- ۱۳۷-۱-۴-۱- تلمیحات هندی تبار در شعر غالب ۱۳۷
- ۱۴۰-۱-۴-۲- تلمیحات یونانی تبار در شعر غالب ۱۴۰
- ۱۴۰- الف- شخصیت‌ها ۱۴۰
- ۱۴۳- ب- تلمیح به معاشیق یونانی..... ۱۴۳
- ۱۴۴-۱-۳-۵- اشاره به ضرب المثل‌ها در شعر غالب ۱۴۴
- ۱۴۵-۲-۳- بررسی تلمیحات در شعر صحبت لاری..... ۱۴۵
- ۱۴۵-۱-۲-۳- تلمیحات اسلامی تبار در شعر صحبت..... ۱۴۵
- ۱۴۵-۱-۲-۳- تلمیحات قرآنی در شعر صحبت ۱۴۵
- ۱۴۵- الف- ترکیبات قرآنی در شعر صحبت..... ۱۴۵
- ۱۵۱- ب- امثال قرآنی در شعر صحبت ۱۵۱
- ۱۵۵- ج- اقتباسات قرآنی در شعر صحبت ۱۵۵
- ۱۶۲- د- حلّ و تحلیل در شعر صحبت ۱۶۲
- ۱۶۵- هـ- اشاره به داستان‌های قرآنی در شعر صحبت ۱۶۵
- ۲۰۴- و- الهام‌گیری یا اشاره به مفهوم آیات (مضمون‌گیری) در شعر صحبت..... ۲۰۴
- ۲۰۷- ز- ترجمه آیات در شعر صحبت..... ۲۰۷
- ۲۰۹-۲-۱-۲-۳- تلمیحات روایی در شعر صحبت..... ۲۰۹
- ۲۱۰- الف- روایات ۲۱۰
- ۲۱۴- ب- امثال روایی ۲۱۴
- ۲۱۶-۳-۱-۲-۳- شخصیت‌های اسلامی تبار در شعر صحبت..... ۲۱۶
- ۲۱۹-۲-۲-۳- تلمیحات عربی تبار در شعر صحبت ۲۱۹
- ۲۱۹-۱-۲-۲-۳- معاشیق عرب در شعر صحبت ۲۱۹
- ۲۲۲-۲-۲-۳- شخصیت‌های عرب جاهلیت در شعر صحبت..... ۲۲۲
- ۲۲۳-۳-۲-۳- تلمیحات ایرانی تبار در شعر صحبت..... ۲۲۳
- ۲۲۳-۱-۳-۲-۳- پادشاهان ۲۲۳
- ۲۲۴- الف- پادشاهان با جنبه اسطوره‌ای ۲۲۴

- ب- پادشاهان با جنبه حماسی ۲۲۷
- ج- پادشاهان با جنبه تاریخی ۲۳۰
- د- پادشاهان غیر ایرانی ۲۳۳
- ۲-۳-۲-۳- پهلوانان ۲۳۴
- الف- پهلوانان ایرانی ۲۳۴
- ب- پهلوانان غیر ایرانی ۲۴۳
- ۳-۳-۲-۳- زنان نامدار ۲۴۵
- ۴-۳-۲-۳- بزرگان ایرانی ۲۴۵
- ۵-۳-۲-۳- تلمیح به معاشیق ایرانی ۲۴۷
- ۴-۲-۳- تلمیح به عناصر فرهنگ هندی و یونانی(رومی)تبار در شعر صحبت ۲۵۱
- ۱-۴-۲-۳- تلمیحات هندی تبار در شعر صحبت ۲۵۱
- ۲-۴-۲-۳- تلمیحات یونانی تبار در شعر صحبت ۲۵۱
- الف- شخصیتها ۲۵۱
- ب- تلمیح به معاشیق یونانی ۲۵۵
- ۵-۲-۳- اشاره به ضربالمثلها در شعر صحبت ۲۵۶
- ۳-۳- مقایسه و تقابل تلمیحات دو شاعر ۲۵۷
- ۱-۳-۳- تلمیحات اسلامی تبار ۲۵۸
- ۱-۱-۳-۳- تلمیحات قرآنی ۲۵۸
- الف- ترکیبات قرآنی ۲۵۸
- ب- امثال قرآنی ۲۵۸
- ج- اقتباسات قرآنی ۲۵۹
- د- حل و تحلیل ۲۵۹
- ه- اشاره به داستانهای قرآنی ۲۶۰
- و- الهام گیری و مضمون گیری ۲۶۱
- ز- ترجمه ۲۶۱
- ۲-۱-۳-۳- تلمیحات روایی ۲۶۲

- ۲۶۲..... ۳-۱-۳-۳- شخصیت‌ها اسلامی تبار
- ۲۶۳..... ۲-۳-۳- تلمیحات عربی تبار
- ۲۶۴..... ۳-۳-۳- تلمیحات ایرانی تبار
- ۲۶۴..... ۱-۳-۳-۳- پادشاهان
- ۲۶۵..... ۲-۳-۳-۳- پهلوانان
- ۲۶۶..... ۳-۳-۳-۳- زنان نامدار
- ۲۶۶..... ۴-۳-۳-۳- بزرگان ایرانی
- ۲۶۶..... ۵-۳-۳-۳- تلمیح به معاشیق ایرانی
- ۲۶۷..... ۴-۳-۳- تلمیح به عناصر فرهنگ هندی و یونانی(رومی)تبار
- ۲۶۷..... ۱-۴-۳-۳- تلمیحات هندی تبار
- ۲۶۷..... ۲-۴-۳-۳- تلمیحات یونانی تبار
- ۲۶۸..... ۵-۳-۳- اشاره به ضرب المثل‌ها
- ۲۶۸..... ۴-۳- نتیجه‌گیری
- ۲۷۳..... کتابنامه

فصل اوّل:

كلیات

فصل کلیات این پژوهش شامل مقدمه، ضرورت و اهمیت پژوهش، اهداف پژوهش، روش پژوهش و پیشینه پژوهش می‌باشد که در ذیل هر یک را در جای خود مورد بحث قرار می‌دهیم.

۱-۱- مقدمه

همچنانکه بر همگان واضح است ادبیات فارسی یکی از جلوه‌های زیبای قومی و ملی سرزمین ما، ایران است که پس از ظهور دین مبین اسلام و برجیده شدن دستگاه ساسانیان تاکنون فراز و نشیب‌های زیادی را در طول تاریخ طی کرده است. این حاکمیت فرهنگ اسلامی در کنار فرهنگ اصیل ایرانی در جامعه ایران و آشنایی صاحبان سخن با منابع غنی اسلامی- قرآن، روایات و تاریخ اسلام- و تاریخ گذشتگان و آبا و اجداد خود سبب گردیده است که تلمیحات ایرانی- اسلامی در کنار دیگر تلمیحات - یونانی و هندی- در اندیشه‌های صاحبان ذوق گسترش یابد و با متبلور ساختن در آثارشان- چه نظم و چه نثر- عاملی در ترویج فرهنگ محسوب شوند.

این نکته قابل یادآوری است فرهنگ اسلامی- ایرانی، فرهنگی است که قرن‌ها دانش، خرد، آداب و رسوم ایرانی را در کنار معارف بلند کتاب آسمانی و روایات بزرگان دین در خود جای داده است و یک فرهنگ یک روزه و یک ساله محسوب نمی‌شود بلکه در طی قرن‌ها تعامل بین دین مبین اسلام و فرهنگ ایرانیان پدید آمده است. ایرانیان با پذیرفتن دین اسلام همدوش با سایر ملل اسلامی، پرچمدار فرهنگ و تمدن بزرگی شدند و عموم صاحب‌نظران بر این باورند که فرهنگ و تمدن اسلامی، به ویژه از قرن سوم هجری به بعد دوران نوینی را شروع کرد و ایرانیان در این میان نقش ممتازی را ایفا کردند، چنانکه در علم تاریخ و تفسیر و حدیث این ایرانیان بودند که گوی سبقت را از دیگران ربودند که در این میان شاعران پارسی‌زبان نیز از همان بدو تولد شعر پارسی به شیوه‌های مختلفی به امتزاج و ترکیب فرهنگ اسلامی در فرهنگ ایرانی کمک کردند و شعرشان را در این زمینه به خدمت گرفتند، هرچند که سیطره فرهنگ اسلامی

بر شعر فارسی در دوره‌های نخست اندک بود اما با گذشت زمان ادبیات فارسی به ویژه شاخهٔ عرفانی آن راهی برای انتشار فرهنگ اسلامی- ایرانی قرار گرفت.

اندیشه، فکر و جهان‌بینی ادبای ما اگر چه در قالب لفظ به منصفهٔ ظهور رسیده است اما با دقت و شکافتن این پوستهٔ ظاهری می‌توان به معانی و معارف بلند و والای اندیشمندان و شاعران دست پیدا کرد و به این حقیقت رسید که شعر و ادبیات نیز به عنوان ابزاری در خدمت تمدن و فرهنگ اسلامی- ایرانی بوده است، بنابراین پژوهش در مورد ادبیات، ما را در شناخت تمدن و فرهنگ خود یاری می‌دهد، در این میان ما از خیل شاعران و نویسندگانی که آثارشان گنجینه‌ای از اطلاعات است به دو تن اکتفا می‌کنیم که هر دو به طور آشکاری تحت تاثیر فرهنگ اسلامی- ایرانی بوده‌اند. یکی ملا محمدباقر صحبت لاری، شاعر، عالم و مجتهد دورهٔ قاجار (سبک بازگشت ادبی) و دیگری غالب دهلوی، شاعر توانای اواخر سبک هندی، که هر یک از لحاظ کاربرد تلمیحات از سرآمدان دورهٔ خود محسوب می‌شوند.

بدیهی است که پرداختن به تمامی خصوصیات شعر ایشان و مقایسهٔ همهٔ جنبهٔ این دو شاعر، کاری سترگ و دشوار است و نیز محقق را از تعمق و ژرف‌کاوی باز می‌دارد. به همین خاطر این پژوهش به بررسی و مقایسهٔ تلمیحات در شعر این دو شاعر محدود شد. در کنار این باید اعتراف کرد که انتخاب این دو شاعر از دو سبک و دو سرزمین متفاوت و پرداختن به کارکرد تلمیحات در شعر ایشان، به دلیل مطرح بودن این افراد در استفاده از انواع تلمیحات و به نوعی الگو بودن این افراد برای دیگر شاعران است. این دو شاعر در ضمن اشعار خود در قالب‌های مختلف، به شیوه‌های متفاوتی از جمله: ترکیبات و امثال‌قرآنی، اقتباس و حلّ و تحلیل آیات و روایات، آوردن ضرب‌المثل، اشاره به داستان‌ها و قصص‌قرآنی و افسانه‌ها و داستان‌های کهن و اسطوره‌ای از فرهنگ و ادب اسلامی- ایرانی بهره‌جسته‌اند که این بهره‌گیری، به توان و ذوق و استعداد این دو شاعر در استفاده از این مفاهیم بستگی دارد.

۱-۲- ضرورت و اهمیت پژوهش

تلمیح آرایه‌ای است که در سراسر جغرافیای ادبیات غنی ایران، اعم از شعر و نثر، انعکاس گسترده‌ای دارد و همواره برای علاقه‌مندان پلی ارتباطی میان حال و گذشته بوده است و مانند آینه‌ای گذشته را به تصویر می‌کشد. در این پژوهش، برای شناخت دقیق‌تر دو شاعر مورد نظر و حوزه‌ی دانش‌های آنها، موضوع تلمیح را که یکی از عناصر اساسی شعر آنان است، مورد بررسی قرار می‌دهیم.

اهمیت و ضرورت بررسی تلمیحات در شعر شاعران به اندازه‌ای مهم است که در دوره‌های اخیر شعر اکثر شاعران مطرح، از لحاظ میزان تلمیحات و نوع آن واکاویده شده و کتاب و مقالات و پایان‌نامه‌های مفصلی در این زمینه نگاشته شده است.

۱-۳- اهداف پژوهش

الف- بررسی میزان تاثیرپذیری هر یک از دو شاعر از تلمیحات اسلامی- ایرانی و انواع دیگر تلمیح.

ب- بررسی میزان تاثیرپذیری هریک از دو شاعر از روش‌های مختلف بهره‌گیری از آیات قرآنی از جمله: ترکیبات قرآنی، امثال قرآنی، اقتباس، حلّ و تحلیل، ترجمه و...

پ- بررسی اهداف در استفاده از تلمیحات و این که شاعران مورد نظر بیشتر کدام هدف را دنبال کرده‌اند.

ت- بررسی قالب‌های شعری مورد استفاده دو شاعر از لحاظ میزان استفاده از انواع تلمیحات.

۱-۴- روش پژوهش

شیوه پژوهش در این پایان‌نامه از گونه سندپژوهی و کتابخانه‌ای بوده و برای این منظور در آغاز، دیوان‌های دو شاعر را به صورت دقیق مطالعه کردیم و پس از آن به فیش‌برداری از ابیات دارای

تلمیح پرداخته شد و سپس به مطالعه و فیش‌برداری از آثاری که در زمینه تجزیه و تحلیل مبنای و نقد و بررسی انواع تلمیحات نگاشته شد، پرداختیم و در ادامه تحلیل و بررسی تلمیحات این دو شاعر و شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها در استفاده از تلمیحات را مد نظر قرار دادیم که مهمترین بخش این پژوهش بود و در نهایت نتیجه‌گیری آخرین مرحله از انجام این پژوهش بوده است.

۱-۵- پیشینه پژوهش

با توجه به این که تلمیحات و اشارات از عناصر مهم معنوی شعر به حساب می‌آیند و به عنوان ابزاری در دست شاعران می‌باشند و به کمک آن موسیقی معنوی شعر را به کمال می‌رسانند از این بابت جمع‌آوری و شرح تلمیحات در کانون فعالیت‌های ادب‌پژوهان قرار گرفته است و کتاب‌هایی مانند فرهنگ تلمیحات از شمیسا، فرهنگ شعر معاصر از محمدی و همچنین پایان‌نامه‌هایی که فقط به تلمیحات مورد استفاده یک شاعر پرداخته، نوشته شده است. اما به این صورت که یک شاعر را با شاعر دیگری از لحاظ استفاده از تلمیحات، مورد بررسی و مقایسه قرار دهند، تحقیقی مشاهده نشده است. در شعر شاعران مطرحی مانند حافظ، مولانا، سعدی، خواجه، ناصر خسرو، قآنی، کلیم، صائب، نظامی، جامی، هماد تبریزی، سلمان ساوجی، مسعود-سعد، سنایی و حتی غالب دهلوی، پایان‌نامه‌هایی با موضوع تلمیحات و اشارات نوشته شده است. در هیچ یک از این پایان‌نامه‌ها به بررسی تطبیقی یک شاعر با شاعر دیگر پرداخته‌اند. در زیر به معرفی برخی از منابع که در این حوزه نگاشته شده است و با موضوع این پژوهش پیوند استوارتری دارد می‌پردازیم.

۱-۵-۱- کتاب‌ها

الف- اعظم‌لطفی، فرزانه. (۱۳۹۰). فرهنگ تلمیحات، اشارات اساطیری، داستانی، تاریخی، مذهبی در زبان و ادبیات اردو به فارسی. چاپ اول، قم: نشر مجمع ذخایر اسلامی.

این کتاب مشتمل بر ۵۲ تلمیح اسطوره‌ای، داستانی، تاریخی و مذهبی است که پس از انجام پژوهش‌های متمادی در زبان و ادبیات هند به زبان فارسی تالیف شده است. در این اثر

مولف به بررسی تحلیلی واژگان مشترک و تلمیحات هندی- اردو در حوزه‌های اساطیر و داستان و تاریخ و مذهب با روایات کاملاً مشترک پرداخته است. در ابتدا پژوهشگر معنی اصلی لغت را بیان کرده است و بعد به بررسی کاربرد این واژه در تلمیح و نقش آن در اشعار کلاسیک و جدید شاعران اردو زبان هندی می‌پردازد. این کتاب ما حاصل جمع فرهنگ اساطیر و آداب و رسوم معتقدات سرزمین هند و در قالب ادبیات زبان اردو است که به زبان همیشه ماندگار پارسی تالیف شده است. از آنجایی که زبان اردو در نتیجه ترکیب و پیوند زبان فارسی با زبان- های هندی به وجود آمده است و این ترکیب و پیوند در آغاز رواج زبان فارسی در شبه قاره هند بوده لذا دخالت واژگان و تلمیحات هندی‌الاصل بر زبان اردو و زبان فارسی دور از ذهن نمی‌باشد و امری طبیعی در حوزه زبان و ادبیات و فرهنگ مشترک محسوب می‌شود. این اثر می‌تواند ما را در به دست آوردن تلمیحات هندی در دیوان اشعار پارسی غالب دهلوی و یا شاید در شعر صحبت، یاری دهد.

ب- پورخالقی چترودی، مه‌دخت. (۱۳۷۱). فرهنگ قصه‌های پیامبران (تجلی شاعرانه اشارات در مثنوی). چاپ اول، مشهد: نشر موسسه چاپ و انتشار آستان قدس رضوی.

پورخالقی در اثر خود، فرهنگ قصه‌های پیامبران، همان‌گونه که از نام آن برمی‌آید فقط در باب مضامین و اشارات داستانی در مثنوی مولانا قلم‌فرسایی کرده است نه شاعر دیگری. البته باید یادآوری کرد که مثنوی از همان آغاز با دنیای قصه شروع می‌شود و این ذهن پویای مولانا است که با حسن انتخاب از این موارد، تصاویر ساده و دلپسندی را می‌آفریند.

مولف کتاب در پیشگفتار چند صفحه‌ای به مبحث قصه و داستان در مثنوی و مهارت مولانا در استفاده از این داستان‌ها و قصه‌ها می‌پردازد و در قسمت دیگر به تعریف قصه و داستان، اهداف قصه، ارزش و اهمیت قصه‌های قرآنی و پیامبران و زمینه مستعد فرهنگ ایرانی در برخورد با سرچشمه‌های معنویت اسلام می‌پردازد و بعد از آن نوبت می‌رسد به قسمت اصلی کتاب یعنی ذکر داستان‌ها به ترتیب الفبا.

مولف درباره هر اسم (پیامبران و شخصیت‌های اصلی داستان‌ها) در قسمت پاورقی منابعی را معرفی می‌کند که می‌تواند در این پژوهش کمک‌کننده باشد و از آنجایی که توجه به قصص پیامبران در شعر صحبت لاری و تا حدودی در شعر غالب برجسته به نظر می‌رسد و یکی از

پایه‌های صورخیال آنها را تشکیل می‌دهد این کتاب می‌تواند مورد استفاده ما در پژوهش قرار گیرد.

ج- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۶). فرهنگ تلمیحات. چاپ اول، تهران: نشر میترا.

شمیسا در این اثر خود که از جمله فرهنگ‌های موضوعی و تخصصی در زمینه ادبیات فارسی است. در ابتدا و در قسمت پیشگفتار کتاب خود تعریف اولیه‌ای از تلمیح در لغت و اصطلاح علم بدیع می‌آورد و در ادامه تقسیم‌بندی کلی‌ای از تلمیحات می‌آورد که می‌تواند اساس تقسیم‌بندی ما در پژوهش حاضر قرار گیرد. ایشان تلمیحات را به سه گروه تلمیحات ایرانی، سامی (عربی یا اسلامی) و یونانی و هندی تقسیم‌بندی می‌کند که هر کدام از این‌ها می‌تواند به تلمیحات حماسی یا غنایی تقسیم شوند. ایشان در ادامه در باب دخل و تصرف و اشتباه در تلمیحات چند صفحه‌ای را توضیح می‌دهند.

شمیسا در کتاب خود تعریف تلمیح را گسترش داده‌اند و اشاره به فرهنگ عامه و علوم قدیم و آداب و رسوم را نیز در حوزه تلمیح دانسته‌اند و در کتاب دو جلدی جداگانه‌ای به نام فرهنگ اشارات به این موضوع پرداخته‌اند. در قسمت دیگری که می‌تواند ما را در مسیر پژوهش یاری دهد به سیر تلمیحات در ادبیات فارسی می‌پردازد و شاعران مطرح هر سبک که از تلمیح بهره برده‌اند را نام می‌برد و به میزان تلمیحات در هر دوره اشاره می‌کند.

د- محمدی، محمدحسین. (۱۳۸۵). فرهنگ تلمیحات شعر معاصر. چاپ دوم، تهران: نشر میترا. از آنجایی که ادبیات معاصر یکی از درس‌های تازه در بین واحدهای رشته ادبیات فارسی است و جای خود را در بین علاقه‌مندان جامعه باز کرده است و هزاران خواننده مشتاق را طرفدار خود کرده است، ضروری بود که کتابی در زمینه تلمیحات شعر معاصر برای درک بهتر آن فراهم شود و دایرة معلومات و اطلاعات خواننده را وسیع‌تر نماید. کتاب تلمیحات شعر معاصر اثر محمدحسین محمدی این کار را انجام داده است. در این کتاب تقریباً تمامی اشاره‌ها و تلمیحات مطرح شده در شعر معاصر قبل از انقلاب مورد بررسی قرار گرفته است. در پیشگفتار مولف به تعریف تلمیح و ریشه و معنای آن پرداخته و پا را از تعریف همگان فراتر نهاده است به این ترتیب که هر اشاره‌ای که در شعر امروز باعث شود مفهوم شعر در پرده بماند را، تلمیح محسوب کرده است و تلمیحات را به دو دسته کلی تلمیحات متحد و تلمیحات منفرد (شخصی) تقسیم نموده است که تقسیم‌بندی جدیدی است. در تعریف تلمیحات متحد می‌نویسد: «

تلمیحاتی هستند که از مجموعه‌ی جزءهای تلمیحی به وجود می‌آیند و در واقع نوعی دستگاه تلمیحی هستند مثل تلمیح متحد عیسی، نوح، آدم؛ بهشت...» (محمدی، ۱۳۸۵: ۱۲) که همان تلمیحات آشکار و واضح شعر کلاسیک است که به طور کامل در شعر معاصر وارد نشده‌اند و تنها بعضی از آنها وارد شعر معاصر شده‌اند.

در مورد تلمیحات منفرد (شخصی) معتقد است که این نوع تلمیح «مربوط به زندگی خصوصی شاعران و وقایعی است که یا برای شاعر اتفاق افتاده و یا در زندگی او به نوعی اثر گذاشته است.» (همان: ۱۴).

دایره تلمیحات مورد بررسی در این کتاب را شعر شاعران مطرح قبل از انقلاب (از سال ۱۳۰۱ تا ۱۳۵۷) افرادی چون مهدی اخوان ثالث، سهراب سپهری، احمد شاملو، محمدرضا شفیعی کدکنی، فروغ فرخزاد و نیمایوشیج در برمی‌گیرد که همگی از لحاظ میزان استفاده از تلمیح نسبت به دیگر شاعران معاصر سرآمداند. خصوصیات و عناصر تلمیح ساز یعنی عوامل اصلی چون اسم‌ها و عوامل بیرونی و فرعی چون قیدها، فعلها، حرفها، و همچنین تعریف کردن تلمیح مرکزی - تلمیحی که در آثار یک شاعر خاص داریم دور می‌زند و تکرار می‌شود - و صحبت کردن در باب دخل و تصرف در تلمیحات از نکات مثبت و جدید این کتاب محسوب می‌شوند که نشان از تعمق و ژرف‌کاوی نویسنده دارد.

از دیگر نکاتی که مورد بررسی قرار گرفته، ارائه دادن خصوصیات و تلمیحات شعر نو مانند دیداری بودن تلمیحات، اندک بودن تلمیح به قرآن و روایات، از بین رفتن تلمیحات عاشقانه و غیره است که در کنار آن تقسیم‌بندی جدیدی از تلمیحات شعر معاصر ارائه داده است. ایشان تلمیحات شعر معاصر را به سه دسته تلمیحات مشترک (مشترک در شعر نو و کلاسیک) و نیمه مشترک (ریشه در تلمیحات شعر کلاسیک دارد اما در طرح آنها توسط شاعران معاصر دخل و تصرفاتی صورت گرفته است) و تلمیحات نو (فقط در شعر معاصر) تقسیم کرده‌اند.

از آنجایی که اشاره به آیات و احادیث در شعر معاصر کم است این فرهنگ اشعاری را که به حدیث و یا آیه‌ای اشاره دارد را به طور مستقل ذکر نکرده است و در شرح و تبیین تلمیحات در حد اختصار کفایت کرده و همچنین تعداد دقیق تلمیحات هر شاعر را نیز بررسی نکرده است که سعی بر این است این عیوب در پژوهش تکرار نشود.